

اخلاق زیست محیطی و کشاورزی

www.ketab.ir

تالیف :

سعید جامدی پور

عبدالامیر بستانی



سرشناسه	:	جاهدی پور، سعید، ۱۳۵۵. پستانی، عبدالامیر
عنوان و نام پدیدآور	:	اخلاق زیست محیطی و کشاورزی / تألیف: سعید جاهدی پور، عبدالامیر پستانی.
مشخصات نشر	:	کیسان، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	:	۲۰۴ ص.
مکان	:	۱۱۰۰۰۰ ریال ۶-۰۰-۹۴۲۱۲-۹۷۸-۶۰۰
نوع سند	:	فیا
نوع سند	:	کتابنامه.
موضوع	:	اسلام و کشاورزی
موضوع	:	کشاورزی پایدار
موضوع	:	کشاورزی - جنبه‌های اخلاقی
موضوع	:	کشاورزی - جنبه‌های زیست محیطی
رده بندی کنگره	:	BP۲۳۲/۷:ت۵۲۱۳۹۳
رده بندی دیویی	:	۲۹۰۰۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۴۷۵۹



اخلاق زیست محیطی و کشاورزی

تألیف: سعید جاهدی پور، عبدالامیر پستانی

با همکاری: میثم صالحی، حسن زاهدی

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قطع: وزیری

ناشر: کیسان

طرح جلد و صفحه آرا: صدیقه قلیان

نوبت چاپ: اول/۱۳۹۳

چاپ و صحافی: پیشگام

ISBN:978-600-94212-0-6

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۲۱۲-۰۰-۶

قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۵	مقدمه
۷	فصل اول: اخلاق کشاورزی
۸	اهمیت اخلاق
۹	ضرورت توجه به اخلاق
۱۰	ارزش اخلاقی
۱۰	ارزش و اهمیت کشاورزی در فرهنگ اهل بیت (ع)
۱۶	مفهوم اخلاق کشاورزی
۲۲	اخلاق
۲۲	تعاریفی از اخلاق
۲۳	معیار فعل اخلاقی
۲۳	اخلاق زیستی
۲۳	اخلاق زیست محیطی
۲۴	اخلاقیات کشاورزی
۲۴	دغدغه های اخلاقی در اخلاقیات کشاورزی
۲۶	موضوعات اخلاق کشاورزی
۲۶	ساختار مزارع
۲۶	حقوق حیوانات
۲۷	سلامت مواد غذایی
۲۷	امنیت مواد غذایی
۲۸	سازمان تجارت جهانی
۲۹	پژوهش های کشاورزی
۲۹	روند تکاملی دیدگاه های زیست محیطی در غرب
۳۰	اخلاق اسطوره گرا
۳۰	انسان محور
۳۰	انسان محوری متقدم
۳۱	انسان محوری متاخر
۳۱	جهان محور

۳۱	طبیعت گرایی متقدم
۳۱	طبیعت گرایی متاخر
۳۲	نظریه ها:
۳۴	نیاز کشاورزی به اخلاق
۳۸	اخلاق کشاورزی، رشته میان رشته ای
۳۸	حیطه های اخلاق کشاورزی
۳۹	لائل بی توجهی به بحث اخلاق در کشاورزی
۴۰	اخلاق کشاورزی در اسلام و غرب
۴۱	کشاورزی صنعتی و مدرن
۴۳	کشاورزی صنعتی: کاستن از فرصت استخدام نیروی کار
۴۴	تأثیر برخی ابعاد کشاورزی بر شرایط حال و آینده جوامع بشری
۴۶	آموزش های اخلاق کشاورزی
۴۸	اثرات زیست محیطی تغییرات اقلیم در کشاورزی
۴۹	فصل دوم: کشاورزی و اخلاق طبیعت
۵۰	قواعد فقهی و کشاورزی و معیار طبیعت
۵۰	وجوب حفظ توازن در طبیعت
۵۱	مفهوم قاعده
۵۱	اثبات قاعده
۵۳	هماهنگی اراده تشریعی با اراده تکوینی
۵۳	افتضای جانشینی
۵۴	وجوب حفظ سنت الهی
۵۵	قلمروی قاعده
۵۶	اطلاق حرمت افساد در زمین
۵۶	اثبات اصل قاعده
۶۲	انسان و طبیعت
۶۳	رابطه اخلاقی انسان با طبیعت
۷۳	طبیعت، عبادتگاه حق
۷۷	ارتباط انسان با طبیعت در نظام هستی
۷۹	آزادی انسان در بهره برداری از طبیعت؛ حدود و شرایط
۸۰	وظایف عملی انسان ها در برابر طبیعت و محصولات کشاورزی

۸۰	مصرف بهینه
۸۳	فصل سوم: بیوتکنولوژی، کشاورزی پایدار و اخلاق
۸۴	محیط زیست
۸۵	محیط زیست و اخلاق
۸۷	نوع بشر
۸۷	بیوتکنولوژی
۸۹	بیوتکنولوژی (زیست فناوری)
۹۰	مفهوم اخلاق زیستی
۹۰	در بیان سستی زیست فناوری
۹۱	بیوتکنولوژی و اخلاق
۹۲	مفهوم اخلاق زیستی و ارتباط آن با اخلاق پزشکی
۹۳	بوم شناسی کشاورزی
۹۴	کشاورزی پایدار
۹۴	اصول کشاورزی پایدار
۹۴	جایگاه خاک و حاصلخیزی خاک در کشاورزی پایدار
۹۵	خاک، بنیان تولید، امنیت غذایی و خود امانی
۹۵	کشاورزی پایدار و اخلاق زیستی
۹۶	کارکردهای اخلاق در کشاورزی پایدار
۹۸	بیوتکنولوژی کشاورزی و کشاورزی پایدار
۹۹	قلمروی اخلاق زیستی
۹۹	اثرات نامطلوب سموم و کودهای شیمیایی بر انسان
۱۰۰	تغییر اقلیم و کشاورزی
۱۰۲	تغییر اقلیم و پیامد آن در رشد و عملکرد گیاهان
۱۰۲	اثرات کشاورزی رایج بر خاک
۱۰۳	دلایل بوم شناختی ناپایداری کشاورزی رایج
۱۰۴	تنوع زیستی
۱۰۵	تنوع زیستی کشاورزی
۱۰۶	ارزش تنوع در اکوسیستم های کشاورزی
۱۰۶	اثرات کشاورزی بر تنوع زیستی
۱۰۷	کشاورزی زیستی

۱۰۸	کشاورزی ارگانیک چیست؟
۱۱۰	اهمیت کشاورزی ارگانیک
۱۱۲	حمایت از کشاورزی ارگانیک
۱۱۲	مزایای کشاورزی ارگانیک برای محیط زیست
۱۱۳	ضرورت های به کارگیری کشاورزی ارگانیک
۱۱۴	کشاورزی بیودینامیک
۱۱۶	کشاورزی دقیق
۱۱۶	نقش های کشاورزی دقیق
۱۱۷	فصل چهارم: اثرات سوء مدیریت اخلاق در کشاورزی
۱۱۸	آلودگی آب
۱۱۹	طبقه بندی منبع آلودگی آبی ها
۱۲۲	اهمیت جنگل ها
۱۲۳	تأثیر جنگل ها و مراتع بر اوزن یا فرسایش و حفظ و تولید خاک
۱۲۴	جنگل زدایی
۱۲۵	جنگل زدایی و خاک
۱۲۵	اثرات اقتصادی جنگل زدایی
۱۲۶	چرای دام و اثرات آن بر جنگل ها
۱۲۸	بیابان زایی
۱۲۸	بیابان زدایی
۱۲۹	اثرات و پیامدها
۱۲۹	اولویت های اصلاحی
۱۳۰	اثرات و مهار بیابان زایی در تنوع زیستی
۱۳۳	فصل پنجم: مبانی اخلاقی کشاورزی از دیدگاه اسلام
۱۳۴	حقوق محیط زیست از دیدگاه قرآن کریم
۱۳۴	مفهوم محیط زیست
۱۳۵	تعادل اکولوژیک
۱۳۵	بعد معنوی محیط زیست
۱۳۵	حقوق محیط زیست
۱۳۶	اخلاق محیط زیست
۱۳۶	قرآن کریم

۱۳۶		خلقت
۱۳۷		رحمت
۱۳۸		آیه
۱۴۰		خلافت
۱۴۱		تسخیر
۱۴۲		مالکیت
۱۴۵		نعمت
۱۴۸		توسعه و آبادی نسبت به محیط زیست؛ افساد در زمین
۱۵۰		ملق انسان به حکومت اسلامی و نقش آن در حفظ محیط زیست
۱۵۰		مشترکات و نقش انسان در حفظ محیط زیست
۱۵۰		مبانی حقوق محیط زیست در حقوق اسلامی
۱۵۳		درآمدی بر فقه اسلامی زیست
۱۵۹		قاعده عدالت
۱۶۰		قاعده من له العثم
۱۶۰		تضایف حق و تکلیف
۱۶۲		مقررات خاص
۱۶۷		رویکرد نهج البلاغه به آبادانی و بهره‌وری زمین
۱۶۸		نگاهی به حقوق حیوانات در اخلاق محیط زیست اسلام از منظر نهج البلاغه
۱۶۹		محیط زیست و اخلاق
۱۷۱		حقوق حیوانات در نهج البلاغه
۱۷۱		رعایت حقوق حیوانات توسط کارگزاران
۱۷۳		سیره علوی و اهتمام به پرندگان، شگفتی‌های آفرینش
۱۷۶		اخلاق محیط زیست در اسلام
۱۷۹		رابطه انسان و طبیعت از دیدگاه قرآن
۱۸۲		فضایل اخلاقی، احکام و مصادیق زیست محیطی در قرآن و روایات
۱۹۱		سخن آخر
۱۹۳		فهرست و فرهنگ واژه‌ها و اصطلاحات علمی
۱۹۷		فهرست منابع

پیشگفتار

کاربرد برخی از علوم و فناوری های نو در عصر حاضر در عرصه کشاورزی، علاوه بر افزایش میزان تولید و بازده محصولات کشاورزی موجب به خطر افتادن پایداری زیست محیطی نیز شده است. در واقع با تخریب و آلودگی محیط زیست، ضمن تهدید و مخاطره حیات جانداران در زمین، ظرفیت تولید غذای کافی و سالم برای جمعیت رو به نزاید نیز کاهش خواهد یافت. این تحولات که با تغییر در رفتارها، هنجارها و ارزش های جامعه و همچنین شکل گیری روابط جدید در تولید و تبادل محصولات کشاورزی همراه بوده، ترویج و اشاعه نوعی از اخلاق کاربردی تحت عنوان اخلاق زیست محیطی و البته اخلاق کشاورزی را در بین دست اندرکاران بخش کشاورزی لازم کرد. تا به امروزان، حفاظت از منابع تولید در کشاورزی مانند آب، خاک، دام، گیاهان و ... امید داشت.

از آنجا که کشاورزی دارای بعد اخلاقی است ضرورت دارد تا برای حفاظت از منابع تولید و اطمینان از مخرب نبودن آن، فعالیت های کشاورزی بر محیط زیست، جایگاه مناسبی به اخلاق زیست محیطی در فعالیت های کشاورزی اختصاص یابد.

توجه به اخلاق در مقوله کشاورزی، حفاظت از محیط زیست را می توان بیانگر اهمیت بعد نرم افزاری حفاظت در کنار بعد سخت افزاری آن دانست. شواهد امر نشان می دهد که غالباً تلاش های فنی در پیشگیری از تخریب و نابودی محیط زیست چندان موفق نبوده اند. از این رو بسیاری بر این باورند که راه حل بحران های زیست محیطی را می باید در تغییر رفتار انسان و روش زندگی وی جستجو کرد. به این منظور انسان ها می باید با عدل بودن به محیط زیست طبیعی نه فقط به دلیل منافع انسان بلکه به دلیل ماهیت ذاتی خویش ارزش رخنه دار است و بایستی مورد احترام قرار گیرد. این رویکرد که در برگرفته کاربرد اخلاق در برخورد با درست انسان با طبیعت است در فعالیت های آموزش نیز مهم است زیرا اصولاً آموزش هم آفرینی و غیر رسمی، نه تنها ارتقای پایداری محیط زیست و افزایش توان مردم در حل مسائل زیست محیطی نقش اساسی دارد بلکه در کسب آگاهی، ارزش، نگرش، مهارت و رفتارهای زیست محیطی نیز موثر است.

آموزش اخلاق می تواند یک نقش بنیادی و سرنوشت ساز در فعالیت های مرتبط با پایداری کشاورزی داشته باشد. گنجاندن اخلاق در برنامه های آموزشی به این علت مهم است که اخلاق،

بخشی از راهبرد اطمینان به پایداری زیست محیطی و بهسازی شرایط زندگی انسان به شمار می رود. به همین دلیل نظام های آموزش و ترویج کشاورزی در تمام کشورها با این چالش مواجهند که چگونه و در حالی که محیط پیرامون سرشار از مخاطرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی است، تناسب و اثربخشی خود در پایداری کشاورزی و معیشت روستایی را بهبود بخشند. ارتقای آگاهی کشاورزان می باید چگونگی رفتار انسان با منابع تولید در کشاورزی و از جمله: خاک، آب، گیاهان و حیوانات را به نحوی در بر گیرد که رفتار اخلاقی صحیح در کشاورزی را برای آنها شریف و تبیین نماید. این تبیین می باید برای کشاورزان روشن سازد که انسان تنها موجودی است که دلیل برخورداری از اختیار و آزادی قادر است خلاف قوانین و تنظیمات طبیعی رفتار کند و به همین دلیل تمام است تا مهارت های اخلاقی مناسب مانع صدمه رساندن وی به محیط زیست شوند. از طرف دیگر، این احتمال نیز وجود دارد که کشاورزان اطلاعات و آگاهی و همچنین توان مالی لازم را داشته باشند و در زمینه اخلاق مورد نیاز برای به کار بردن فعالیت های سازگار با محیط زیست دچار مشکل شوند. اهمیت اخلاق در کشاورزی به اندازه ای است که امروزه و در بسیاری از کشورهای توسعه یافته مسائل اخلاقی بر تمام مراحل صنعت کشاورزی سایه انداخته است.

یکی از دلایل نیاز به آموزش های اخلاقی زیست محیطی به تحولاتی بر می گردد که در کشاورزی روی داده است به طوری که کار کشاورزی در گذشته یک کار اخلاقی محسوب می شد اما امروزه ضرورتا چنین تصور نمی شود. برخلاف گذشته که در گذشته و بر اساس یک قرارداد اجتماعی، کشاورزی به دلیل تامین غذای مردم، نوعی کار اخلاقی و شریف ترین تلاش انسان محسوب می شد که البته هیچ تردیدی نیز در آن وجود نداشت. اما امروزه کشاورزی با پیچیدگی های زیادی رو به رو است و دیگر این توافق وجود ندارد که کشاورزی فقط تولیدکننده غذا است. همین امر موجب شده تا پرسش های اخلاقی گوناگونی درباره فعالیت های کشاورزی مطرح شوند و متخصصان کشاورزی را با مشکلات جدی مواجه سازند. در این شرایط بسیاری متفقدند که می باید درباره مسائل اخلاقی در کشاورزی به یک قرارداد اجتماعی جدید دست یافت. از طرف دیگر بسیاری از کشاورزان نیز خواهان افزایش دانش و ارتقای آموزش های زیست محیطی خویش هستند و این بسیار محتمل است که آنها در کار و حرفه خود با پرسش های اخلاقی روبه رو شوند. برای مثال ممکن است این پرسش ها برای یک کشاورز مطرح شوند که آیا می توان تا

آنجا که محصول افزایش پیدا می کند از کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات استفاده کرد؟ آیا می توان مراعات و اراضی جنگلی را زیر کشت محصولات زراعی برد در حالی که موجب به خطر افتادن محل زندگی جانوران ساکن در آن و یا موجب کاهش تعداد گونه های زیستی می شود؟ این پرسش ها ماهیت اخلاقی اند و مروجان کشاورزی می توانند ضمن کمک به کشاورزان در تشخیص و تفکیک آنها از مسائل مدیریتی یا فناوری، بهترین مشاوره را هنگام بروز بلاتکلیفی ها اخلاقی برای آنها فراهم آورند.

کتاب حاضر ضمن پرداختن به ابعاد و جنبه های مختلف اخلاق زیست محیطی و کشاورزی و نشانی برخی مصادیق آن، به ذکر اهمیت این مبحث در عصر حاضر پرداخته و لزوم به کارگیری اخلاق را در کشاورزی و تولیدگاه های گوناگون علمی به ویژه از منظر اسلام مورد بررسی قرار می دهد.

www.ketab.ir



مقدمه

بر اساس آیات قرآن و سخن معصومین (ع) گیاهان برای آدمیان سودمندی فراوانی دارند. از سویی غذای انسان را به طور مستقیم و غیر مستقیم فراهم می آورند از سویی دیگر با سبز و خرم کردن زمین آدمیان را به نشاط آورده و اندوه از دل می زدایند و در صنایع دیگر و نیازهای زندگی نیز به کار می آیند. این مسائل سبب شده که کشاورزی در اسلام فضیلت بسیار زیادی داشته باشد زیرا گیاهان برای انسان آفریده شده و ابزار برآورده شدن نیازهای مادی و بخشی از نیازهای روانی او هستند.

در زمانی است که اندیشمندان سعی نموده اند تا اخلاق را به صورت تخصصی برای اقشار مختلف آن کشور از جمله حرفه ای ها، حرمت آن را برای گروه های خاص روشن نمایند. یکی از مهمترین وجوه در اسلام، تازگی آیات الهی در همه ادوار می باشد و قرآن کریم ما را به تدبیر دعوت نموده تا بر اساس آن وراثتیم به علوم جدید دست یابیم و شرط آن این است که بتوانیم موضوع مورد نظر را به صورت ذکر بیان نماییم.

اصول اخلاق هر حرفه را باید بر اساس ارزش های پایدار و محوری اعضای آن حرفه در ارتباط با جامعه و گروه های ذینفع آن حرفه ای بنا کرد و لازم است با اعتلای اخلاق حرفه ای در جهت حقوق و صیانت از جامعه و گروه های صاحب حقوق مشترک کوشش نموده تا ضرر و زیان های احتمالی ناشی از عملکرد حرفه ای آنان به حداقل برسد. کشاورزان و دست اندرکاران در این حرفه باید به اصول اخلاق حرفه ای خاص این حرفه آگاه باشند. دریابند چه کاری باید انجام دهند؟ به نیازمندان چه کمکی کنند؟ اصول و ارزش های زمانی اخلاق در این حیطه چیست؟ سطح اخلاق حرفه ای آنان چگونه باید باشد؟ دارای چه تعهداتی نسبت به رعایت شئونات اسلامی و فرهنگ عمومی کشور هستند؟ نسبت به حقوق دیگران چه تعهداتی باید انجام دهند؟ تعهدات آنها نسبت به مردم چگونه است؟ صداقت و درستکاری آنان تا چه حد در رشد درآمدی آنها اثر دارد؟

در جهان امروز، کشاورزی و میزان اعتبارات اختصاص یافته به آن در هر کشور، یکی از شاخص های استقلال آن کشور به شمار می رود. در دهه های اخیر در کشور ما هر چند که گام های موثری در این زمینه برداشته شده اما هنوز به حد مطلوب و استانداردهای جهانی نرسیده ایم.

حوزه ها و دانشگاه ها از دیرباز نقش آموزشی و پژوهشی را توأماً بر عهده داشته اند به گونه ای که بزرگترین تحقیقات علمی در سطح کشور از سوی آنها صورت گرفته است. با این وجود در انجام آموزه های دینی بالاخص آموزش های اخلاقی موانعی وجود دارد که ما باید به مباحث دینی در مباحث آموزشی دانشگاه نگاهی علمی داشته باشیم. می توان گفت از آنجا که امروز با گذار از دوران اسطوره و فلسفه در دوران علم به سر می بریم، طبیعی خواهد بود که نگاهمان به دین نگاهی علمی باشد نه اینکه بخواهیم مصداق قوانین علمی را در قرآن جستجو کنیم، بلکه روش مباحث و درک قرآن و دین را با تکیه به آموزه های نوین دینی و علمی به شرط آنکه هر دو به معنی واقع و حقیقی شان به کار برده شوند پربار سازیم.

بنابراین، ادت مسلمانان در این جهان و جهان آخرت در گروی عمل به برنامه های اسلامی و تطبیق برنامه های روزمره در تمام زوایای آن، چه فردی و چه اجتماعی بر قوانین نجات بخش اسلام است. با توجه به برنامه های اسلام به برنامه های اعتقادی (اصول دین)، دستورات عملی (فروع دین و احکام) و مباحث اخلاقی تقسیم می گردد. در این کتاب سعی شده مطالب مرتبط و مباحث مورد نیاز اخلاق اسلامی در اسلام تشریح و در این مورد مروری بر مفاهیم دینی، علمی و اخلاقی در حوزه اخلاق زیست محیطی و اخلاق کشاورزی ارائه گردد.